K důchodové bytové a spotřební statistice.

(Anketa dělnictva táborského r. 1902 a 1903.)

Dělnický spolek v Táboře uspořádal z jara 1902 dotazníkovou anketu, hodlaje na Dělnické výstavě znázornit hospodářské poměry dělnictva táborského, pokud to lze statisticky provésti. 400 vyplněných dotazníků posláno za tím účelem do Prahy, ale tam nebyly zpracovány; naopak po jisté Odysseovské pouti, na níž se jich čtvrtina ztratila, vrátily se. Dostav je do rukou požádal jsem za menší anketu dodatečnou a kontrolní, která pak provedena v únoru 1903. Výtěžky obojí akce tu stručně jsou uvedeny.

Údaje ankety původní týkají se 300 rodin s 1200 členy, t. j. asi pětiny. Anketa dodatečná činí něco přes desetinu prvé. Jakkoli původcem a podnikatelem je táborská organisace strany sociálně demokratické, dotazníky přece byly rozdány všem, kdokoliv ochotni byli je vyplnit, bez rozdílu politických názorů.

I při poměrné neúplnosti anketa podala obsáhlý materiál, zajímavý zvláště v otázce bytové a poměrech spotřebních. Data dotčená mají význam zejména tím, že jednak jsou naskrze původní, jednak týkají se vztahů, které statistice úřední přístupny nejsou a sotva kdy budou úplně jí přístupny.

I tam, kde vypočteným číslům samým nelze důvěřovat absolutně — už proto ne, že mnohé údaje vůbec nemohou být přesny (na př. výdaje za palivo, pivo) — vyčísti lze z nich určité, nepopíratelné tendence a vztahy, které vlastně mají větší cenu než samy číslice. Jedině třeba, abychom ukvapeně negeneralisovali.

I. Poměry důchodové, rodinné a pracovní.

Při poměrné opozdilosti průmyslové, která vyznačuje Tábor jakožto město spíše úřednické, ležící v středu nebohatého kraje a na všecky strany nadmíru vzdálené od jiných větších měst; při opozdilosti, následkem kteréž čelné postavení Tábora v širém okolí jeví se jako pouhá ctnost z nouze — lze lehce pochopit, jak pronikavé účinky na dělný lid v městě i v řadě okolních vesnic má c. k. doutníková továrna, zaměstnávající mnoho set dělnic a stále rostoucí. Poskytujíc ženám stálé zaměstnání a výdělek poměrně značný (t. j. proti jiným ženským mzdám), působí, že zvláště v rodinách, kde muž je delší dobu nezaměstnán, jsa na př. zedníkem, žena často vydělá více než muž, ano že obvyklý dnes ho-

spodářský poměr muže a ženy v manželství bývá zvrácen. Nával žen do továrny je veliký. Dle ankety ženy pracují v tabákové továrně v 64%, což činí 77% všeho výdělkového zaměstnání žen. Ostatní obvyklé práce ženské, totiž pletení, šití, práce v mechanické pletárně i nádennictví vyskytují se nepatrně; jedině ještě posluhou zaměstnává se 12% žen vydělávajících, což činí 10% celé ankety.

Jsou-li číslice tyto svědectvím opravdového dobrodiní, jímž po stránce hospodářské tabáková továrna je kraji, nelze naopak zamlčet nepříznivé účinky na zdraví dělnic, v místě s dostatek známé a dotvrzené i vědecky (prof. Hueppe nazývá doutníkové továrny darem danajským), že pak práce matek sama o sobě škodí rodině (podrobnější data o práci té viz níže), rozumí se samo sebou; stopu toho shledáváme i v datech, dle nichž průměrný počet členů rodiny dělníka táborského je 4·2, kde však i matka vydělává jakožto dělnice v továrně tabákové nebo v pletárně, pouze 4; jinak průměr vystupuje i v rodinách, kde oba rodiče pracují, na 4·4. Tedy rozdíl ne nepatrný.

Číslice tato svědčí o poměrech nepříznivých, neníť daleka »systému dvou dětí«. Rychlý vzrůst obyvatelstva táborského za poslední desetiletí (z 8500 na 11000) udržuje se teď přistěhováním a ne vzrůstem přirozeným. Ještě více zaráží, že dle údajův ankety o složení rodin bylo by průměrem v rodině: 26% mužů, 33% žen a 41% dětí. Nízký počet dětí vysvětlit možno jen tím, že dospělejší a zvláště výdělkově činné počítají se k dospělým. Vydělávají od 16 let a hlavně od 18 let. Také značný přebytek žen vysvětlit možno pouze tímto započítáváním vydělávajících mezi dospělé. Těmto doba mládí se zkracuje . . .

Zaměstnání mužská postrádají jednotícího magnetu, jímž pro ženy je c. k. továrna. Z roztříštěných údajů patrny pouze tyto hlavnější druhy prací:

Nádenníků	16%	Obuvníků	6%
Železničních zřízenců .	15%	Jiných kožedělníků . .	8%
Zedníků a pokryvačů .	9%	Kočích	6%

Větší závody místní (na př. pivovar) jsou proti celku nepatrny. Zajímavo, že plnou třetinu expertů činí zpola nejchudší — nádenníci, u kterých skoro veskrze pracuje i matka, zpola nejlépe postavení — železniční zřízenci, u nichž obyčejně otec živí rodinu sám.

Ze zaměstnání plná třetina je nestálých s občasnou nezaměstnaností, trvající i několik měsíců, nejednou i půl roku. Při nedostatku pojištění proti nezaměstnanosti nutno tu sáhnouti k pojištění samočinnému — k práci obou rodičů. I shledáváme, že pouze v 30% případů živí rodinu sám otec; v 70% pracuje i matka. (V anketě dodatečné dokonce v 85%!)

Důchody jednotlivých druhů rodin jeví se pak v tomto průměru: Kde živí jediná osoba (na př. vdova) sama sebe, důchod roční činí 400 K; v rodině, složené z několika žen, 530 K; v ro-

dině, kde živí jen otec, 730 K. V rodinách, kde živí oba rodiče, a to *a*) je-li otec dělníkem, 580 K; *b*) je-li živnostníkem, 650 K; *c*) je-li matka dělnicí v továrně, 860 K.

Sestavíme-li důchody ne dle kvality výdělkové, nýbrž dle poměru počtu sil pracovních k důchodům, jeví se tento obraz:

Rodin, kde vydělává je %			Průměrný roční důchod	
členů	dle 1. ankety	dle dodat. ankety	rodiny K	jedné pracovní síly K
1	30	11	670	670
2	62	85	730	365
3	6	3	900	300
4	2	—	1100	275

Absolutní důchod rodiny tedy roste se vzrůstem počtu pracovníků, ale výdělek, poměrně připadající na jednu pracovní sílu, klesá zároveň se vzrůstem důchodu rodiny. Což bylo by důkazem a posteriori pro správnost věty, že jenom nouze nutí matku i děti k výdělku — kdyby důkazu toho bylo potřebí.

Průměrný důchod rodiny činí 760 K, průměrný výdělek jednotlivce 400 K. V těchto bodech s překvapující přesností shodují se obě ankety. Průměrný výdělek jednotlivce vůbec srovnává se docela s průměrným příjmem osamoceného jedince, výše uvedeným (400 K).*) Tyto mzdy a důchody vypočteny jsou na základě mzdy týdenní, přiměřeně znásobené a pak zmenšené o příjem, připadající na dobu udané nezaměstnanosti. Ale i když to máme na paměti, překvapují nás nízkostí. Trudné poměry dělnictva táborského jeví se i v této nepatrné životní míře, jejíž některé účinky a projevy budou znázorněny níže.

II. Poměry bytové.

Jako ve všech městech s přibývajícím obyvatelstvem, i v Táboře bytová otázka je palčivou. Poloha města, dopouštějící jemu šířiti se vlastně jenom na jedinou stranu, nesnáze bytové ještě zvyšuje. Že tento bolavý problém v první třídě odnáší na bedrech svých dělnictvo a třída chudší vůbec, rozumí se samo sebou.

V kapitole o spotřebě bude rozebrán poměr důchodu k nájemnému. Již tuto však možno konstatovat, že nedostatečné příjmy nutně vlekou s sebou nedostatečné byty. A opravdu: bytů o 1 místnosti je dle ankety 80%; bytů o 2 místnostech 20% a z těchto (o 2 místnostech) šestina je obývána vlastníky nebo dělníky, kteří obdrželi byt jako část mzdy (in partem salarii). Byty najaté

*) Nejvyšší důchod, který se vyskytá v anketě, činí 1850 K. Také ubohé maximum!

zdrcující většinou sestávají z jediné světnice. Z tohoto jediného fakta vyzírá bytová nouze se všemi důsledky: drahotou bytů, nedostatečným větráním, vlhkostí a nezdravostí vůbec.

Osvětlení není valné. Bytů o 1 okně je 40%, o 2 oknech 47%, o 3 oknech 11%, o 4 oknech 2%. Pět oken má jediný ze tří set probíraných bytů. Pro dostatečné pochopení situace třeba dodati, že veliká část domů v Táboře je stará, uličky zadní uzounké a okna malá, což smutný dojem ještě zvyšuje.

Není-li v těchto směrech možno poměry bytové statisticky vyčísliti, je to možno v ohledu jiném, který proto je tím poučnější. Je to výška bytu.

Výšku v metrech má	% bytů
1·90—2·00(!)	7
2·10—2·30	6
2·50	22 (!!)
2·70—2·80	7
3·00	45
3·10—3·30	2
3·50	6
4·00	5
	100

Ta čísla mluví sama. Vztahují se v nejnižších údajích ovšem na byty staré, protože nové stavby musí míti určitou minimální výšku bytu. Byt arci je stejně nezdravým, ať je nízký z příčiny té či oné. Zdá se, že by polovici bytů táborské chudší třídy bylo nutno rozbourat, aby zdravotním požadavkům bylo vyhověno. A také v některých dotaznících pisatelé pronášejí o stavu bytů svých poznámky velmi nelichotivé.

Stejnou tíseň prozrazuje tabulka následující, obsahující poměrné ceny bytů dle prostrannosti:

V bytech s nájemným K	činí rozměry v m^2	tedy 1 m^2 stojí K
200—180	41	4·50—5·00
160—130	28	4·64—5·70
120—102	22	4·64—5·45
100— 84	19	4·42—5·26
80	18	4·44
76—60	15	4·00—5·07
56—36	12	3·00—4·67
Ve vlastních n. naturálních	20	—

Kdo jest obeznámen s literaturou otázky bytové, bude touto tabulkou asi překvapen na první pohled. Známo totiž, že byt je poměrně tím dražší, čím je menší, že »dobrota bytu je v obráceném poměru k jeho drahotě« (Marx) a jest i statisticky vyšetřeno,

že 1 m^2 v laciných bytech přijde dráže nežli v drahých, t. j. ve větších.*) Zatím však zde vidíme celkem úplnou stálost ceny čtverečného metru, ano naopak nejmenší třída bytů, 36—56-korunová, vykazuje láci poměrně největší. Jak to vysvětliti?

Předně: odchylka v nejlacinější třídě je pouze zdánlivá — vztahuje se patrně k bytům, ležícím za městem nebo v blízké vesnici, a tu větší láce ovšem je přirozena; také se zdá, že tyto nejmenší byty o rozměrech 12 m^2 jsou i po jiných stránkách nejnepříznivější — s trochou nadsázky řečeno »drahé i zadarmo«.

Za druhé: stálá cena v třídách ostatních ukazuje jisté napjetí bytového nedostatku, který zasahuje nejen byty docela nepatrné, nýbrž menší byty vůbec. Opačná progresse, záležející v tom, že byt, čím je větší, tím více se poměrně zlevňuje, začíná až na jistém stupni vyšším. Na naší tabulce jeví se v nejvyšší třídě (180—200 K) jisté poměrné zlevnění, arci nepatrné. Možná, že v Táboře za dnešních poměrů progresse počíná se jeviti v tomto bodě. Určitě tvrditi to nelze, protože nevíme, jaký postup cen by se jevil ve statistice bytů větších, kdybychom ji měli po ruce.**)

Mez, u které opačná progresse začíná, jest ovšem relativní a mění se dle doby a místa; progresse ta sama o sobě není následkem dnešní bytové tísně, nýbrž přirozeným hospodářským důsledkem větší nákladnosti stavby i správy menších bytů. Z toho poučný důsledek pro bytovou politiku: osamocené řešení otázky bytové může dosíci jen úspěchů jednotlivých, nikoli celkových. Úspěšná politika bytová možna je pouze současně s politikou společenskou (sociální) vůbec: malé byty vždy budou poměrně drahé. Proto dělník musí míti vyšší mzdu, aby mohl si najati větší byt. Zvýšení životní míry, cíl veškeré sociální politiky, je tedy spolu částečným řešením otázky bytové.

Otázka není arci tak jednoducha, jak podotčeno tuto: jde hlavně ještě o konstatování, jak vysoko stojí potřeba dobrého bytu na stupnici potřeb lidských. A o tom bude zmínka v III. kapitole. Vrátíme se zatím k bytové statistice.

---

*) K. Bücher praví ve »Wohnungsenquête der Stadt Basel«, kterou Ad. Wagner pokládá za jednu z nejlepších monografií o bytové otázce, na str. 341: »Výtěžkem šetření bylo, že ceny bytů jsou tím vyšší, čím byty jsou menší, špatněji položeny a hustěji obydleny. Tabulky nenechávají pochybnost o lichvářských cenách.«

**) Pokusil jsem se vypočísti u některých větších bytů táborských tuto sazbu; ukázalo se, že i velké byty jsou stejně drahé, což dojista svědčí o veliké bytové tísni v celém městě. Chudší třída ovšem přece platí za byt poměrně více, protože jednak nájemné činí větší procento jejich důchodu (viz III. kap.), jednak velké byty jsou zdravé, vysoké, nové, s pěknou vyhlídkou, vedlejšími místnostmi, snad i vodovodem v domě atd. — výhodami, jichž byty malé a starší postrádají.

Při této průměrné ceně bytu — 5 K za 1 m^2 — teprve jeví se, proč zákon z r. 1892. nemohl přinést nápravy, dopouštěje v § 5. nejvyšší cenu 2 K 30 h, v městech pod 10.000 obyvatelů jen 1 K 60 h.! Také nový zákon z r. 1902 asi mnoho užitku nepřinese.

V 13% případů vykonávána je v bytě i práce výdělková Jaké účinky to má na zdraví obyvatelů, zvláště dětí jde-li o byt s jedinou světnicí, netřeba rozváděti. Podám aspoň jeden konkretní doklad: V bytě, sestávajícím z jediné jizby o 18 m^2 rozlohy a $2^1/_4$ m výšky, s jedním oknem, vykonává se dvojí práce: muž zhotovuje domácí práci pro mistra obuvníka, žena šije klobouky ve dvou sezonách, trvajících dohromady 6 měsíců. Oba dohromady vydělají týdně 4—12 K, což po srážce nezaměstnanosti dělá as 400 K ročně. Za byt platí 60 K, žijí v něm s jedním dítětem — a všichni tři mají dohromady jediné lůžko!

Tím jsme se dostali k nejsmutnější rubrice ankety. Nedostatečné byty a chudoba předpokládají nedostatečný nábytek, ten zase nutí obyvatele k tomu, aby spali pohromadě. Údaje, s nimiž se setkáváme v této anketě, převyšují však nepříznivostí všecko očekávání. Uvedu některé příklady. V bytě o dvou místnostech žije 12 osob, a to 5 mužů, 4 ženy a 3 děti. Jen dva z nich líhají odděleně, ostatních deset spí po dvou. — V bytě o jedné místnosti (20 m^2, výška $2^1/_2$ m) žije 9 osob, 2 muži, 3 ženy, 4 děti. Mají dohromady 3 lůžka. V stejně velkém bytě žije 7 osob — 2 muži, 1 žena, 4 děti. Mají — dvě lůžka! V světnici o 14 m^2 s jedním oknem (»u samého okna záchod«), v níž ve dne pracuje muž kožešník, žijí rodiče s 3 dětmi. Líhají takto: otec na zemi, jedno dítě na kolébce, ostatní dvě s matkou na posteli. Posléz uvádím rodinu, kde jedno dítě spí na kolébce, druhé s oběma rodiči na jednom lůžku. Ve všech uvedených případech oba rodiče ve dne vydělávají, potřebovali by tedy tím spíše v noci pohodlí, a zatím vidíme tyto zjevy! A nyní dodejme ciferně, že v 75% případů spí 2 osoby pohromadě, v 10% dokonce 3 osoby; uvažme k tomu, že v 15% případů mimo rodinu jsou v bytě ještě podnájemníci, a dostaneme obraz přímo strašný, uvážíme-li zdravotní, mravní a duševní účinky, které tyto poměry mají v zápětí. Ale správný obraz o poměrech má pouze ten, kdo někdy byl nucen z jakéhokoli důvodu vidět některý laciný byt na starém městě na vlastní oči. Já na dojem ten nezapomenu.

V osvětlení tomto pochopíme teprve náležitě ironii osudu, s jakou v Táboře otázka bytová se řeší. Nesnesitelná drahota bytů přiměla místní úředníky k založení »Spotřebního a bytového družstva osob se stálým platem«, které má zprostředkovati svým členům byty. Ale také majitelé domů založili právě spolek pro ochranu svých zájmů. Tak tedy třídy zámožnější stěžují si do hmotné tísně — jen dělnictvo je bez obrany, aniž se o ně stará kdo jiný. Vzhledem k bytové nouzi obecně známé obecní zastupitelstvo zřídilo sice před delší již dobou bytovou komisi; ale ta přes urgence dělnického listu podnes neučinila ničeho k nápravě. Ano tvrdí se veřejně, že obec o nápravu se vůbec nechce starati, naopak že činí překážky některým podnikatelům staveb. Důvody toho posud veřejně udány nebyly, a těžko předvídati, jak se věci vyvinou v nejbližší době. Jisto však je dnes, že bytové poměry

táborské chudiny jsou pravou hanbou společenskou, a že prvním rozhodným krokem k lepšímu stavu musí být uznání otázky bytové za vážnou a naléhavou v celém rozsahu.

III. Poměry spotřební.

Data o poměrech spotřebních posuzovat nutno s jistou reservou, protože jednak většina lidí vůbec nemůže přesně udati, kolik vydá za jednotlivé potřeby, jednak zvláště u dělníků spotřeba často se mění dle nezaměstnanosti a jiných činitelů. Pouze některá data jsou naprosto přesna, ano přesnější než údaje o důchodu, tak na př. suma nájemného, protože je vždy určitá a stálá. Proto také v ohledu tomto jest možný rozbor zevrubnější, jinde omezím se na údaje průměrné, při nichž možno právem předpokládati, že jednotlivé nepřesnosti se v celku vespolek vyrovnají, paralysují.

Nejdůležitější spotřebou jest arci konsumpce potravy: rozdělíme-li ji v trojí skupinu a to: 1. potravu v užším smyslu (chléb, maso, brambory atd.), 2. onen druh potravy, který zvláště mezi chudší třídou neobyčejně je rozšířen, často i na úkor výživy lepší, totiž kávu se vším příslušenstvím, 3. alkohol, shledáme tento poměr:

Průměrná	spotřeba	chleba	v rodině	činí	83 K	ročně.
»	»	masa	»	»	65 »	»
»	»	mouky	»	»	60 »	»
»	»	omastku	»	»	57 »	»
»	»	bramborů	»	»	33 »	»
»	»	vajec	»	»	23 »	»
				úhrnem	321 K	ročně.

Pro poměr důchodu a spotřeby jest charakteristické, že spotřeba masa roste zároveň s důchodem, naopak za chléb vydává se tím méně, čím důchod je vyšší. Podobně jako spotřeba masa roste rovnoměrně i spotřeba mléka. Opačný vzrůst výdaje za chléb na jedné straně a masa s mlékem na druhé patrně vyrovnávají se navzájem, a u nejchudších postupně chléb stává se všeobecnou »doplňovací« potravou. — 8% udávají, že vůbec živí se bez masa. Dle toho užší průměr konsumpce roční (t. j. vypočtený pouze z těch 92%, kteří maso kupují) činí 70 K.

Druhá skupina vykazuje: roční vydání za mléko 65 K, za cukr 60 K, za kávu 25 K, za cikorii 8 K, úhrnem 158 K. I když odečteme jisté kvantum cukru a mléka jakožto potraviny, náležející do třídy první, skupina druhá jeví se poměrně vysokou — každým způsobem vyšší nežli spotřeba kterékoli jiné potraviny, nevyjímaje chleba. Překvapuje také dosti značný výdaj za cukr, převyšující vydání za brambory dvojnásob a rovnající se masu, mouce i mléku a svědčící, že cukerní daň postihuje dělnictvo opravdu citelně.

Hořejší poznámku o vzrůstu spotřeby masa a mléka doplniti lze co do mléka vztahem: při důchodu do 700 K výdaj za mléko činí 105 K; při důchodu 750—1300 K výdaj za mléko činí 174 K, jenž vzhledem k chudším (kterých je více) není potěšitelný.

Posléze třetí skupina, alkohol, podává obraz tento:

Z dotazovaných pije	Roční vydání rodiny činí	
	dle prům. širšího (vypočten. ze všech dotaz.) K	dle prům. užšího (vypočten. ze skuteč. konsumentů) K
pivo 79%	37	45
kořalku . . 57%	11	20
Úhrnem . .	48	65

Skutečná vydání jsou asi vyšší; nemýlím-li se totiž, někteří z dotazovaných udali při pivě pouze vydání domácí, nikoli vydání v hostincích, při kořalce pak asi někteří z ostychu udali nižší čísla. 21% těch, kdo nepijí piva, nečiní tak ovšem z abstinence, nýbrž z nouze; také spotřeba piva stoupá zároveň se vzrůstem důchodu, ale velmi nepatrně. Rovněž spotřeba kořalky nepatrně klesá tím více, čím více důchod roste. Kořalka je dle toho rozšířena dosud až příliš, což při nízkých mzdách nemůže ani zarážeti.

Celková spotřeba potravy jeví se tedy takto:

alkohol . . . . . 48 K (+ ?)
káva, cukr, mléko . . . . . 158 »
ostatní . . . . . 321 »
úhrnem . . 527 K ročně.

Ostatní nutné fysické potřeby činí ročně průměrem:

oděv (šatstvo, obuv, prádlo a praní) . . . . . 112 K*)
byt . . . . . 89 »
teplo . . . . . 66 » } = 79 K
světlo . . . . . 13 » }
úhrnem . . 280 K ročně.

*) V prvé anketě udány výdaje:
za šaty 68 + za obuv 44 = 112 K.
V dodatečné anketě:
za šaty 85 + za prádlo a praní 28 = 113 K.

Tato zajímavá shoda v součtu podává příznivé svědectví o intelligenci lidu, jakož i o svědomitosti, s jakou dotazníky byly vyplňovány. Ačkoli, jak patrno, otázky byly kladeny v těchto případech nepřesně (v anketě prvé není zmínky o prádle, v druhé o obuvi), dělníci přimyslili si sami k slovům i tendenci jejich, t. j. co asi tato slova znamenají. Patrně tedy v anketě prvé 68 K za »šaty« znamená »šaty a prádlo«, v dodatečné pak 82 K za »šaty« znamená »šaty a obuv«. Odečteme-li tu od 68 K prvé ankety výdaj za prádlo, udaný v dodat. ank. (28 K), vyplývá jako výdaj za šaty 40 K; odečteme-li naopak od 85 K dodat. ankety 44 K výdaje za obuv dle ank. prvé, obdržíme jako výdaj na šaty v užším slova smyslu **41 K.**

Uvážíme-li, že vydání za šaty, obuv a prádlo lze velmi těžko odhadnouti, tato vzácná dvojí shoda obou anket upevňuje svrchovaně důvěru v jejich spolehlivost. Rozpočet oděvu je tedy:

šaty . . . . . 40 K
obuv . . . . . 44 »
prádlo . . . . . 28 »
celkem . . . 112 K

Obrátíme se k potřebám, které se nevyskytují u všech dotazovaných, tedy k těm, jež dělníci pokládají za zbytné. Je to jednak kouření, jednak potřeby duševní a společenské. Při nízkých důchodech předem jasno, že sumy vynakládané na jich ukojení budou proti ostatním pranepatrné. Nejrozšířenější jest ovšem kouření: vydání za kouření udává 80% dotazníků. A protože v 7% rodin jsou jen ženy, mužů nekuřáků je pouze 13%. Roční vydání na tabák činí u kuřáků (užší prům.) 20 K, v širším průměru 16 K.

Potřeby duševní a společenské jsou daleko nepatrnější: třídí se takto:

Za	Které si opatřuje pouze	Vydává se K	
		v už. prům.	v šir. prům.
knihy	30%	5·50	1·6
noviny	58%	5·70	3·3
zábavy	40%	17·20	6·5
příspěvky organisaci	54%	7·70	4
	úhrnem	36·10	15·4

Z těchto dat data zábav jsou asi méně přesna; rovněž výdaje za knihy. Jak se zdá, mnozí udávali jako vydání za knihy sumy, které stojí školní knihy dítek, což arci by patřilo spíše k vychování a pod. Jinak číslice vydání za knihy je poměrně značná. V kolika zámožných rodinách za knihy (vyjma kalendář) nevydá se ani tolik! Rozšíření tisku vůbec není však potěšitelné, je-li 42% dělnictva bez něho — číslice, kterou ovšem třeba o něco zmenšiti, protože někde se čte z vypůjčených novin. Při nízkých vydáních těchto vysvítá důležitost krejcarového tisku dělnického.

Srovnáme-li nyní rozpočet jednotlivých skupin spotřebních navzájem a s důchodem, obdržíme tento celkový obraz:

Za	Vydá se ročně K (dle šir. prům.)	V % spotřeby	
pivo a kořalku . .	48	6	potrava 527 K = 63%
kávu, cukr, mléko .	158	19	
ost potravu	321	38	
oděv	112	13	280 K = 34%
byt	89	11	
světlo a teplo . . .	79	10	
kouření	16	2	16 K = 2%
duševní a společ. potřeby	15·4	1·8	15·4 K = 1·8%
	Roční úhrnné vydání 838·4, okrouhle **840 K**		
	Proti tomu roční příjem rodiny . . . . **760 K**		

Tento poměr příjmu a vydání, působící na první pohled komicky, ve skutečnosti je svědectvím až příliš vážným a smutným. Vydání převyšuje příjem o 10%! Jak to přijde? O nesprávnosti údajů nelze mluvit, neboť, jak jsme dosud shledali, dotazníky byly vyplňovány velmi pečlivě. A nepoměr tento shledáváme v jednotlivých případech ještě makavěji. Jeden dotazník na př. udává: vydělává otec i matka (pokryvač, chůva); týdenní mzda otcova 14 K, matčina 3 K. Odečteme-li dlouhou nezaměstnanost, obdržíme roční důchod asi 450 K. Proti tomu vydání činí 500 K (a v to ještě nezahrnuta káva, cukr, kořalka, duševní potřeby). Nepoměr tedy trvá.

Tento příklad podává však i klíč k výkladu. V něm výdělek obou rodičů činí 17 K týdně. Kdyby nebylo pololetní nezaměstnanosti, roční důchod by činil 850 K, tedy převyšoval by vydání značně. Vezmeme-li jako normál v počet pouze dobu, kdy otec je zaměstnán a matka nezaměstnána (14 K týdně), roční důchod činil by 700 K, vydání 500 K, doplněno rubrikami ostatními as 600 K, tedy stále přebytek. Jakmile však odečteme dobu nezaměstnanosti, objeví se deficit, který nelze vyložit jinak, nežli že udané výdaje platí pro dobu »normální« a zvláště v zimě že rodina musí šetřit i na potřebách nutných, protloukati se s dluhy a podobně. Tof výklad podivného poměru příjmu k vydání shora shledaného: nucené snižování životní míry, beztoho skrovné.*) Jaké následky to má co do konsumu kořalky a pod., jaké následky má každé zdražení životních potřeb?

Ještě charakterističtějším nežli stopování čísel průměrných bylo by, hledati vztahy jednotlivých podtříd majetkových k jednotlivým druhům spotřeby. Ale pro nedostatek místa a z důvodů shora podaných omezím se na rozbor ten, pokud se týče potřeby bytu.

Dle údajů první ankety poměr důchodu a nájemného v jednotlivých třídách důchodových jest:

Při ročním důchodu	Činí nájemné K			V % důchodu průměrně
	minim.	maxim.	průměrné	
I. až do 300 K	36	80	60	30—20
II. odtud » 500 »	50	120	78	22·3 - 15·6
III. » » 800 »	36	170	84	15·3—10·5
IV. » » 1000 »	48	180	95	11·2— 9·5
V. » » 1850 »	50	200	103	9·8— 5·6

*) Že zjev tento není ojedinělý, dosvědčuje spis prof. dra. Bráfa »Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse« ve stati o poměrech jabloneckých z let sedmdesátých (str. 104.): »Týdenní mzda, činící as 6 zl., klesla na výdělek nejvýše 1 zl. 40 kr. týdně, a přece byli dělníci, dosahující časem výdělku ještě nepatrnějšího. Že při tom nemůže být řeči o úhradě nákladů pracovních a že mzda nestačila ani na nutné fysické potřeby, je na bíledni.« Jak patrno, i v životě hospodářském objevují se paradoxa!

Nepatrná tabulka tato (ovšem pracně sestavená) je neobyčejně obsažna a zajímava. Plyne z ní:

1. Průměrné nájemné roste se vzrůstem důchodu; nájemné skutečné však velmi kolísá a značně se odchyluje od průměru.

2. Kdežto tudíž souběžný vzrůst obojí sumy vyzpytovat možno jen v celku, vypočtením průměru dle »zákona velkých číslic«, maximum nájemného roste zcela pravidelně, jako průměr: kolísání děje se na straně minima.

3. Nájemné roste postupem daleko volnějším než důchod, pročež čím vyšší důchod, tím skrovnější část jeho spotřebuje se na byt. Procentní poměr, zde vypočítaný, shoduje se s daty, známými z odborných děl a statistik; ovšem nesahá nad důchody o 1850 K a procentní poměr neklesá tedy až na 2—5% jako u nejvyšších důchodů, uvedených v statistikách německých. Nicméně v jednotlivých případech i při těchto nízkých důchodech nájemné klesá až po stupeň ten. Na př. uvedeno při důchodě 1750 K nájemné 60 K, tedy pouze 3·4% důchodu!*)

Sociologickým a hospodářsko-politickým důsledkem těchto fakt jest: Byt je potřebou tak nutnou, že jsme ochotni vydat naň *až* $^1/_4$ důchodu. Nutná ta potřeba kombinována je však se zbytnou potřebou pohodlného bytu, která patrně na stupnici potřeb stojí velmi nízko. Potřeba obydlí složena je tedy 1. z určitého, absolutního bytového minima, 2. z potřeby pohodlí, která sice roste, ale daleko skrovněji než důchod a tedy asi skrovněji než jiné zbytné potřeby. Jinými slovy: nad bytové minimum neradi přidáváme. Necítíme potřeby platit za byt určitou větší část důchodu — na bytu spoříme raději než na jiném. Tím vysvětluje se pravidelný vzrůst maximální činže — výše důchodu určuje jisté nepřekročitelné (t. j. psychologicky) maximum nájemného, kdežto na straně minima i při důchodech poměrně vysokých vyskytuje se nájemné poměrně nepatrné.**)

Kde tedy nutnost nevbičuje našeho člověka do bytu, on sám v ohledu tom učiní pro sebe málo. Je v tom značný rozdíl od poměrův amerických, lze-li v ohledu tom věřit Jul. Wolfovi (Die Wohnungsfrage str. 19.), rozdíl v náš neprospěch, který vedle hospodářské opozdilosti a tísně zaviňuje zlé poměry bytové. Není zde bez významu ani faktum, že oproti přesné shodě v jiných datech v ohledu tomto obě ankety táborské značně se liší. První udává průměrnou roční činži na 89 K, druhá 62 K — nový důkaz pro kolísavost a kombinaci dvojí potřeby v potřebě bytu.

Sestavíme-li z ankety dodatečné tabulku analogickou, shledáváme:

---

*) Naopak nadmíru vysoké nájemné uvedeno ve dvou případech: 240 K při důchodu 500 K a 400 K při důch. 1000 K. Zde totiž započítán do činže i plat z krámu, který ovšem je nákladem výrobním, ne spotřebním.

**) Tyto závěry zůstávají platny, i když odečteme některé případy, kde výjimečný poměr důchodu a činže má příčiny zvláštní (na př. důchod vzrostl, ale nájemník se nechce stěhovat z bytu, jemuž přivykl).

Při ročním důchodu	Činí nájemné K			V % důchodu prům.
	minimální	maxim.	prům.	
I. — 300	—	—	—	—
II. — 500	38	68	48	13·7—10·7
III. — 790	36	94	49	9 — 6·1
IV.—V. —1300	38	150	80	10 — 6

Všecky tendence, patrné z tabulky prvé, shledáváme i zde, ovšem v daleko menší výraznosti, která se vysvětluje tím, že anketa dodatečná podává materiál mnohem skrovnější nežli prvá.

Tabulky tyto, zvláště však prvá z nich, poučny jsou i v jiném směru.

Ze srovnání jejich se statistikou větších měst [vyjímám na př. z Herknerovy »Dělnické otázky« str. 224,

Při důchodu Mk.	Činí nájemné %	
	ve Vratislavi	v Drážďanech
—600	29	27
6.000—12.000	14	13
30.000—60.000	3·6	7

]

která na proběhnutí stupnice 29—3·6% potřebovala postoupit až k důchodu 60.000 Mk., kdežto u dělnictva táborského touže stupnici sestavili jsme už při nejvyšším důchodu 1850 K, plyne, jak se zdá, že nepsaný zákon o poměru důchodu k nájemnému a opačné progressi tohoto účinkuje odděleně uvnitř každé třídy společenské. Potvrzen a precisován mohl by tento závěr být arci až novými, obsáhlejšími doklady.

Srovnáme-li poslední dvě tabulky s tabulkou, podanou v II. kap. o ceně čtverečného metru v rozdílných bytech, shledáme, že opačná progresse, která jest konstatována v obojím případě literaturou otázky bytové, v případě našem ukazuje se pouze v případě jednom: v poměru nájemného k důchodu; za to poměrná cena bytu zůstává celkem nezměněna při všech velikostech bytů.

Které jsou příčiny tohoto rozdílu? Hlavně jest otázka, svědčí-li tato táborská odchylka o bytové tísni poměrně větší či menší než jinde? Mám za to (a také vznik bytového a spotřebního družstva úřednického nasvědčuje), že tíseň ta v Táboře je větší, t. j. širší než jinde, zasahujíc i byty větší a třídy zámožnější.

V ohledu theoretickém, ač není proč pochybovat o existenci opačné progresse v obou srovnávaných případech, a jakkoliv od-

chylku táborskou pokládati jest spíše za výjimku, přec aspoň se ukazuje z těchto všech dat a tabulek, že opačná progresse, zdánlivě stejná, v každém případě je jiného původu a jiného rázu. Při poměru důchodu k nájemnému souvisí s dvojí potřebou bytovou a s nedostatečným pochopením pro význam bytu — tedy do značné míry je problémem psychologickým; při poměru cen menších a větších bytů má spíše příčiny vnější. Obšírněji rozvádět rozbor tento zde nelze; upozorňuji pouze, že i z úvahy posléze podané plyne universálnost otázky bytové, t. j. poznání, že otázka ta má příčiny zvláštní i všeobecné a tedy nemůže být uspokojivě rozřešena bez úzkého spojení s ostatní sociální politikou. S tohoto stanoviska lze pochopiti mnoho nezdařených pokusů v řešení otázky; z něho lze i souditi, že zřízení pouhé bytové komise obecní v Táboře (i kdyby něco byla opravdově podnikla) k nápravě nestačí.

Dovolíme-li si na základě předeslaných dat několika slovy povšechný úsudek o stavu dělnictva v Táboře, možno říci po stránce hospodářské asi tolik: Hospodářská tíseň doby nynější má, jak známo, většinou kořeny v poměrech moderních. Jisté účinky těchto poměrů (na př. nezaměstnanosti) stopovat možno i v poměrech líčených tuto; mimo to však do značné míry pozorujeme v opozdilém Táboře zbytky zlořádů doby starší (na př. při nezdravých bytech). Poměry táborské jsou poměry přechodní, silně zbarvené některými okolnostmi místními (tabáková továrna, nezámožné okolí). Stav tento dělnictvu je celkem nepříznivý. Starým vadám spomáhá se pomalounku nebo vůbec ne; nové poměry průmyslové nejsou daleko ještě tak vyvinuty, aby připouštěly silnou organisaci dělnickou, schopnou vynutit si potřeby své. Teprve v posledních letech zvláště sociální demokracie všímá si ostřeji místních poměrův a stává se již dosti — nepohodlnou.

Hospodářské nedostatky byly uvedeny jednotlivě. Zde dotknu se jen jednoho fakta, přímo hrozného, totiž průměrného počtu členů dělnické rodiny, který činí 4·2 členy, a v rodinách, kde matka je tovární dělnicí (»fabričkou«), pouze 4 členy. Uvedeme-li si na paměť, že rodina složena je a) z otce a matky (výjimečně ten neb onen chybí), b) z dětí, c) někdy ze starších rodičů, plyne závěr, že z průměrného počtu členů rodiny připadá na děti o málo více než 2, když matka je dělnicí — dokonce méně než 2. Ti, kdo stojí v čele státu a v čele národa, ať laskavě uváží důsledky toho, že v městě slovanském, v městě rychle rostoucím mezi dělnictvem existuje systém dvou dětí!*) Nemusíme už chodit do Paříže. A u nás příčiny toho nejsou mravní, nýbrž hospodářské a zdravotní, což padá na váhu tím více. Nechci narážeti zde na nynější »politiku«; každý se domyslí, co vtírá se tu na mysl!

Ptáme-li se posléze po stavu osvětovém, lze shrnouti na jedné straně příznivé podmínky pro vzdělání mezi dělnictvem

*) Zde by Malthus byl zbytečný!

samým — důvtip a svědomitost, na straně druhé nepřízeň poměrů vnějších — malý důchod a malý rozvoj a rozsah potřeb duševních. Je tu slovem dobrý materiál, ale málo vžilo se dosud pokrokové vychování a jeho tradice. Úkoly plynoucí z toho jsou samozřejmy.

E. Chalupný.